

Etty Hillesum

En tóch is het leven schoon en zinrijk

Muzikale lezing door Jacqueline van der Zee

Etty Hillesum werd op 15 januari 1914 geboren in Middelburg.

Haar vader was werkzaam als leraar klassieke talen, een geleerd man met veel contacten in de wetenschappelijke wereld. Boeken en studie namen bij hem een centrale plaats in.

Louis Hillesum wordt beschreven als een kleine, stille en teruggetrokken man, een stoïcijns kamergeleerde vol humor en eruditie.

Zijn vrouw Riva Bernstein was Russisch van geboorte en na de zoveelste pogrom in Nederland terecht gekomen. Zij wordt afgeschilderd als druk, chaotisch, extravert en dominant.

Etty had twee jongere broers, Jaap en Michael (Mischa). Beide broers waren uitzonderlijk begaafd en intelligent. Jaap studeerde medicijnen en werd arts.

Mischa was een buitengewoon getalenteerd pianist. Helaas waren beide broers geestelijk labiel en ze zijn opgenomen geweest in psychiatrische inrichtingen. Mischa is zelfs behandeld voor schizofrenie.

Van huis uit is Etty niet of nauwelijks in het Joodse geloof opgegroeid. Haar Godsbewustzijn was echter wel degelijk aanwezig en zou jaren later een allesoverheersende rol in haar leven spelen.

Ze studeerde rechten en haalde hierin haar doctoraalexamen. Tot een afrondend examen van haar studie Slavische talen is het door de Tweede Wereldoorlog niet gekomen. Ze bleef wel al die tijd de Russische taal en literatuur bestuderen. Ze gaf privélessen tot aan haar definitieve vertrek naar kamp Westerbork.

Dankzij haar baantje bij 'Culturele zaken' van de Joodse raad in Amsterdam komt zij in het bezit van een speciale reisvergunning. Door deze reisvergunning kreeg zij in Westerbork een plaats bij de afdeling 'Sociale verzorging doortrekkenden'. Hier kon zij zinvol werk verrichten.

Op 7 september 1943 echter wordt zij met haar gehele familie gedeporteerd naar Auschwitz. Het gaat hier waarschijnlijk om een strafdeportatie omdat haar broer Mischa geen gebruik wenste te maken van zijn status van 'cultuur-jood' als niet ook zijn hele familie gevrijwaard werd van deportatie.

Op 30 november 1943 komt het bericht van het Rode Kruis dat Etty Hillesum is omgekomen in het vernietigingskamp Auschwitz. Ook Etty's ouders en haar beide broers hebben de Tweede Wereldoorlog niet overleefd.

Inleiding

1942

Kamp Westerbork

Modder, ellende, ziekte, ruimtegebrek, angst, lawaai. Een maatschappij teruggedrongen op een halve vierkante kilometer. Etty zit rode kool te eten op een bankje aan de rand van het gele lupineveld.

Etty:

“Men zou de kroniek moeten schrijven van Westerbork.”

Een oudere man aan haar linkerkzijde, eveneens aan de rode kool, zegt:

“Ja, maar dan zou men een groot dichter moeten zijn.”

Etty bevestigt dit en zegt:

“Het zal eentonig worden als wij elkaar de naakte feiten gaan medelen van uiteengerukte families, geroofde bezittingen en verloren vrijheden. En over prikkeldraad en stampot kan men ook niet veel pittoreske mededelingen doen aan buitenstaanders.”

Instrumentale compositie:

Het transport

Etty Hillesum zit als jonge Joodse vrouw in het doorgangskamp Westerbork. Ze maakt de gruwelijkheden van de oorlog van dichtbij mee, maar meent:

Etty:

“Al zou er nog maar één fatsoenlijke Duitser bestaan, dan zou die het waard zijn in bescherming genomen te worden.”

Natuurlijk neemt Etty stelling en is ze verontwaardigd over de barbaarse situatie, maar ze verzet zich tegen de ongedifferentieerde haat. Ondanks al het leed en onrecht kan ze de mens niet haten. Al het gruwelijke dat er gebeurt ziet ze niet als iets geheimzinnigs, dreigends en ver buiten de mens, maar als iets wat heel dichtbij ons is. Iets wat uit de mensen zelf voortkomt.

Daarom gelooft ze er niet in dat er ook maar iets aan de buitenwereld verbeterd kan worden, wat we niet eerst in onszelf moeten verbeteren.

Etty Hillesum

1. Intensief leven versus depressie

Etty:

“Alles neem ik in me op, jarenlang al gaat alles naar binnen in een groot reservoir, maar het zal er toch ook weer uit moeten komen, anders heb ik het gevoel of ik voor niets geleefd heb.”

Ze heeft soms het gevoel dat ze parasiteert en is daarom van tijd tot tijd erg depressief. Ze mist vaste bodem onder haar voeten en kan haar krachten niet bundelen:

Etty:

“Je fantasie, je innerlijke emotie is de grote oceaan, daaraan moet je kleine stukjes land ontworstelen, die wel weer 's overstroomd zullen worden. Zo'n oceaan is zeer groots en elementair, maar het gaat om de kleine stukjes land die je daarop weet te veroveren.”

Dit wordt Etty's belangrijkste leerweg.

Instrumentale compositie:

Noorderlicht

2. Angst om te schrijven

9 maart 1941, ETTY begint aan haar dagboek met de woorden:

“Dit wordt een pijnlijk en haast onoverkomelijk moment voor mij: het geremde gemoed prijsgeven aan een onnozel stuk lijntjespapier.”

ETTY is een perfectionist. Wat ze schrijft moet en zal gelijk geweldig en volmaakt zijn. Ze is echter onzeker en niet overtuigd van haar eigen begaafdheid. Pas veel later leert ze zichzelf onvoorwaardelijk te accepteren met al haar tekortkomingen en daarmee wordt haar schrijverschap een feit.

ETTY:

“Ik zal de latere kroniekschrijfster worden van onze lotgevallen. Ik zal afstompen en weer tot leven komen, neervallen en weer opstaan. En de woorden zullen tot mij komen die zullen getuigen van datgene waarvan getuigd zal moeten worden.”

Lied:

Angst

Angst

*Langzaam wordt begrijpen
omgesmeed tot vorm.
Zoveel beklemming, angst en geremdheid.
Langzaam zijn verwijten
weggevaagd in mij.
De ruimte schept nu haar sterren,
zodat mijn hart kan stralen als de zon
Mijn pen beschrijft de horizon
Gebleken is nu wie ik ben,
en ja, ik mag er zijn.
De waarheid laat z'n kern nu zien
wordt nooit meer opgesloten
want nu pas weet ik wie ik ben,
en ja, ik mag er zijn.*

*Langzaam geeft het weten
ruimte aan het gevoel.
Verbinding, mijn vertrouwen.
Langzaam worden twijfels
zekerheid in mij.*

*Verlangen spaart nu haar krachten,
zodat mijn hart kan stralen als de zon
Mijn pen beschrijft de horizon
Gebleken is nu wie ik ben,
en ja, ik mag er zijn.
De waarheid laat z'n kern nu zien
wordt nooit meer opgesloten
want nu pas weet ik wie ik ben,
en ja, ik mag er zijn.*

---

3. Man – vrouw

Etty:

“Al het slechte en al het goede wat er in een mens kan zijn, was er in jou. Alle demonen, alle hartstochten, alle goedheid, alle mensenliefde, jij, grote begrijper, Godzoeker en Godvinder. Overal heb je God gezocht, in ieder mensenhart dat zich voor je opende en overal vond je een stukje God. Je gaf nooit op.”

Etty Hillesum komt bij toeval terecht bij de psycholoog en handlezer Julius Spier. Hij neemt haar bij de hand en schept orde in haar chaotisch gemoed. Ze worstelt met haar gevoelens voor hem en wordt overrompeld door zijn sterke persoonlijkheid.

Toch ontwikkelt er zich in de loop der tijd een warme en diepe vriendschap die de seksualiteit overstijgt. Ze heeft hem lief, als mens, niet als man.

Julius Spier

4. Volharding

Etty:

“Maar na mij helemaal met ijskoud water gewassen te hebben, ben ik zolang op de grond van de badkamer blijven liggen tot ik helemaal rustig was. Als ongedierte bespringen je soms de vele zorgen. Nou ja, dan moet men zich maar een beetje krabben en men wordt er ook lelijker van aan het lichaam, maar men moet ze ook weer van zich afschudden.”

Etty heeft een onverwoestbare wil om zich er niet onder te laten krijgen. Ze loopt niet weg voor zichzelf of voor de moeilijkheden. Ze voelt zich soms net een paal in de woedende zee, van alle kanten gebeukt door de golven. Maar ze blijft staan, raakt verweerd door de jaren, maar kiest voor het volle leven.

5. Oorlog

Etty:

“De ene keer is het Hitler, de andere keer voor mijn part Iwan de Verschrikkelijke en de ene keer is het resignatie en een andere keer oorlogen of de pest en aardbevingen en hongersnood. Doet het ertoe of het in de ene eeuw de inquisitie is en in de andere eeuw de pogroms, die de mensen doet lijden? Het lijden heeft altijd zijn plaats en rechten geëist en doet het er veel toe in welke vorm het komt? Het gaat er in laatste instantie om hoe men het lijden, dat toch essentieel is voor dit leven, draagt, verdraagt en verwerkt en dat men een stukje van z’n ziel ongeschonden bewaren kan door alles heen.”

Velen verwijten haar onverschilligheid en passiviteit. Ze winden zich op wanneer ze zegt:

Etty:

“Het is toch niet essentieel of ik ga of een ander. Ik wil niet uit een soort masochisme beslist meegaan en afgerukt worden van mijn bestaansbasis, maar ik weet nog niet eens of ik me prettig zou voelen als ik verschoond bleef van datgene wat zovelen moeten ondergaan.”

Etty krijgt op 15 juli 1942 een baantje op 'Culturele zaken' van de Joodse raad te Amsterdam. Ze krijgt hierdoor bepaalde privileges en mag vrijwillig reizen tussen Amsterdam en kamp Westerbork. Uiteindelijk blijft ze in Westerbork en staat daar bekend als het denkende hart van de barak.

Velen vinden bij haar een liefdevol en geduldig gehoor en ze blijft ondanks de gruwelijkheden die er om haar heen gebeuren helder en rustig.

Oorlog

*Onrecht, haat en nodeloos geweld
Kwetsbaar hart, zo mateloos gekweld
Dreigend, gruwelijk, zo zijn zij
Angstaanjagend, hoezo dichtbij*

*Weer die strijd, rechtvaardigheid?
Afkeer, leuzen, opstandigheid
Dreigend en gruwelijk, zo zijn zij
Angstaanjagend, hoezo dichtbij*

*Een mens in oorlog, hongersnood
de ziel die lijdt tot aan de dood
Gruwelijk dreigen, dat doen zij
Angstaanjagend, niks dichtbij*

*Vertrouwen, hoop, verbondenheid
Gemoedsrust, groei, waar dit toe leidt
Angstig jagend, dat doen zij
Dreiging is nu zo nabij*

*Valse schaamte weggevaagd
Trots wordt niet meer opgejaagd
Angstig jagend, denken zij
Ons te dreigen van dichtbij*

*Leven, innerlijke zekerheid
De hemel binnen in me, is zo wijd
Valse macht bedrijven zij
Angst en dreiging nu voorbij*

---

6. God

Etty:

“Het is soms nauwelijks te verwerken en te bevatten, God, wat jouw evenbeelden op deze aarde elkaar allemaal aandoen in deze losgebroken tijden. Maar daarvoor sluit ik me niet op in m'n kamer, God, ik blijf alles onder ogen zien en wil voor niets weglopen en van de ergste misdaden tracht ik iets te begrijpen en te doorgronden en ik tracht altijd weer de naakte, kleine mens op te sporen, die dikwijls niet meer terug te vinden is.

Midden in de monstrueuze ruïnes van zijn zinloze daden. Ik meen dat er plaats is voor schone dromen naast de wreedste realiteit en ik blijf je schepping prijzen, God, – ondanks alles!”

Etty put steeds meer kracht uit haar geloof. Ze leert te knielen en te bidden en ontwikkelt een rotsvast godsvertrouwen. Ze voelt zich in Gods handen terwijl de bedreigingen steeds groter worden en de terreur stijgt met de dag. Ze aanschouwt alles en ontvlucht de realiteit niet, in tegenstelling tot wat sommige van haar zeggen. Ze ziet en ervaart in alles het beste en het slechtste.

Ze vindt het 'flauw' wanneer mensen (uit Westerbork) tegen haar zeggen:

“Jij maakt ook overal het beste van.”

Want, zo meent ze:

“Het is overal helemaal goed. En tegelijkertijd helemaal slecht. Die twee houden elkaar in evenwicht altijd en overal.”

Lied: Het meisje dat leerde knielen

Het meisje dat leerde knielen

*“Ik was je even ontrouw, God, maar
toch niet helemaal
Het zou geen kunst zijn om de idylle
met jou te hebben in een beschutte studeerkamer.
Ik ben dankbaar dat je mijn hart
hebt uitgekozen in deze tijd.
Jij bent ons geen verantwoording
schuldig, maar wij jou!”*

Jij hebt mij laten zien hoe te knielen.
Ja, ik weet ieder ogenblik te bidden:

*“God, neem me aan uw hand – ik zal
braaf meegaan, zonder veel verzet
Ik zal me aan niets onttrekken van
alles wat in dit leven op me aanstormt*

*Ik zal het naar beste krachten
verwerken.*

*Maar geef me toch een ogenblik van
rust. Ik zal ook niet meer denken in m'n
onnozelheid, dat de vrede, eeuwig is, eeuwig is.*

*Binnen in me zit een hele diepe put.
En daarin zit God.*

*Soms kan ik erbij, maar vaker liggen
er stenen en gruis voor die put,
dan is God begraven.*

*Ik kniel dan weer op de ruwe
kokosmat en vraag:
Laat me duizend kleine dagelijkse
dingen met liefde verrichten, maar
laat iedere kleine handeling komen uit
één groot centraal gevoel van
bereidheid en liefde.”*

Bereiken
Bewegen
Bouwen

Informatie en boekingen:

 www.jacquelinevanderzee.nl

 info@jacquelinevanderzee.nl

 06 1371 0672

Conservatorium PIANO HBO **Antroposofische Muziektherapie**
Songwriter pianodocent Inspirational speaker schrijfster
muziktherapeut **Muzikale lezingen** Filosofisch Theater
Kleinkunstenares Inspirerende Voorstellingen
Workshops Concertgebouw Bach residentiekoor Brahms Requiem
Finale kleinkunstfestival utrecht Rosa Spierhuis
Faalangst zoekende ambitieus **enthousiast** drukte en onrust
Twijelaar spiritueel **CREATIVITEIT**
Trauma *lijden* **Verlavingen** eetstoornis therapie **Zelfliefde**
zelfheling Ziektes als wegwijzer **lichaam & geest zijn één**
Lezen **Schrijven** zwemmen filmnatuur **DANSEN** Klassieke
muziek Ballet **ZINGEN** Sauna Schaatsen
Life-changing **Lorie Ladd Robin Norwood** Transforming
SPAGHETTI **SUSHI Samen genieten**
Love the hell out of you BALANS
Etty Hillesum Camille Claudel Charlotte Salomon Frida Kahlo
Hildegard von Bingen Albert Schweitzer Dag Hammarsjöld

Bronvermelding**Etty Hillesum**

Het verstoorde leven

In duizend zoete armen

Het denkende hart van de barak

De nagelaten geschriften

Het Werk

Philip Mechanicus

In Depot

Denise da Costa

Met pen en penseel

Jan Willem Regenhardt

Mischa's spel

Tekst en muziek

Jacqueline van der Zee

Piano en zang

Jacqueline van der Zee

Producer

Aart de Jong

Arrangeur/componist

Ad van Nederpelt

Disclaimer:

Alle muzikale lezingen die ik geef, kennen een grondige voorbereiding.

Toch beschouw ik mijzelf niet als kenner of autoriteit op het gebied van de biografieën van deze invloedrijke personen.

Ik benader ieder van hen slechts vanuit mijn passie en respect voor hun leven. Als mens en als musicus.

En dat wil ik uitdragen, delen en spelen.